

Методологія дослідження організаційних основ діяльності слідчого з розслідування кримінальних правопорушень

Андрій Андрійович Жуков

Головний підрозділ детективів Бюро економічної безпеки України, м. Київ, Україна

Для цитування цієї статті:

Жуков Андрій Андрійович. Методологія дослідження організаційних основ діяльності слідчого з розслідування кримінальних правопорушень. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. Vol. 3, No. 5, 2024, pp. 10-22. doi: 10.46299/j.isjpp.20240305.02.

Надійшла до редакції: 18 вересня 2024 р.; **Схвалено:** 30 вересня 2024 р.;

Опубліковано: 01 жовтня 2024 р.

Анотація: Метою публікації є з'ясування можливості та доцільності використання «діяльнісного підходу» в якості методологічної основи дослідження здійснюваного слідчим розслідування кримінальних правопорушень. Доведено, що у вітчизняній науці поняття «діяльність» інколи відіграє основоположну, центральну, методологічну роль під час вивчення закономірностей розвитку досліджуваних наукою об'єктів. Напрямок методологічного використання «структури діяльності» під час вивчення об'єктів дослідження, отримав в науці назву «діяльнісного підходу». Підсумовано, що «діяльність» стала базовою категорією для різних природничих і соціальних наук. Наприклад, у психології її визначають не інакше як «вихідною» і «найважливішою». Діяльність у психології і філософії вживається поряд з такими термінами як «відображення», «особистість», «спілкування». А категорії, як відомо, є певним «знаряддям», яке дозволяє обробляти досліджувані наукою явища і об'єкти, пояснювати їх. Категорія «діяльність» тісно пов'язується із базовими категоріями філософії і психології. Зокрема, категорія «діяльність» тісно пов'язана із психічним відображенням. Вважається, що психічне відображення породжується не інакше як в процесі «практичної діяльності». Крім того, у відриві від «діяльності» не можливо зрозуміти генезу і функціонування психічного відображення. Універсальними складовими діяльності визначені: суб'єкт, з його потребами; мета, відповідно до якої перетворюється предмет; об'єкт, на який спрямовано діяльність; предмет, який «перетворюється» у процесі здійснення діяльності. При цьому усі ці перетворення здійснюються за допомогою знарядь, якими є знаряддя праці, що створені людьми – техніка і технологія. Усі ці складники діяльності, під час мислення та практичної діяльності людини, розчленовуються на два види: ідеальний та матеріальний. Сама діяльність є їх взаємоперетворенням, тобто має «двоїсту природу». З одного боку, в ході здійснення діяльності «суб'єкт» має справу з наявним «об'єктом», і орієнтуючись на нього, створює його ідеальний образ – теоретичне ставлення до світу. З другого боку – людиною створюється «ідеальний образ бажаного», відповідно до якого й перетворюється предмет (тобто це практичне ставлення до світу). Зроблено висновок, що «діяльнісний підхід», поряд із методами науки криміналістики, а також іншими методологічними підходами (інформаційним, системним, синергетичним, прогностичним тощо) плідно використовується сучасними науковцями з метою дослідження об'єктів криміналістичної науки, удосконалення, оптимізації сучасної практики з виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень. Об'єктами наукового дослідження криміналістичної науки загально визнано два основні: «злочинна діяльність» і «діяльність з виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень». Поряд з цим, окремо плідно досліджують диференційовані види «криміналістичної діяльності», зокрема:

«слідча діяльність», «експертна діяльність», «судова діяльність», «оперативно-розшукова діяльність» та ін. Використання у криміналістиці «діяльнісного підходу», поряд з іншими підходами та методами, дає можливість науці отримувати якісно нове інтегративне знання, а отже її постійно збагачувати та вдосконалювати її, зокрема, на нашу думку, буде плідним й у дослідженні організаційних основ діяльності слідчого з розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: діяльність з розслідування кримінальних правопорушень, діяльнісний підхід у криміналістиці, діяльність слідчого, системно-діяльнісний підхід, діяльнісний аналіз, діяльність з виявлення злочинів, діяльність з розкриття злочинів, злочинна діяльність, об'єкт дослідження криміналістики.

---

1. Вступ

Теоретичні розроблення у криміналістиці мають здійснюватися на сучасному актуальному методологічному підґрунті. Загальновідомо, що методологічною основою дослідження здійснюваного слідчим розслідування кримінальних правопорушень є матеріалістична діалектика з її законами та категоріями. Цілі і завдання дослідження здійснюваного слідчим розслідування кримінальних правопорушень вимагають застосування адекватних сьогоденню пізнавальних процедур – «методів» та методологічних «підходів» сучасної теорії пізнання. Серед таких «підходів» в останні десятиліття у криміналістиці набув поширення – «діяльнісний підхід», який характеризується міждисциплінарністю, комплексністю, глибиною та усебічністю пізнання об'єкта вивчення.

2. Об'єкт і предмет дослідження

Об'єктом дослідження є криміналістичне вчення про організацію розслідування кримінальних правопорушень, а предметом – методологія дослідження організаційних основ діяльності слідчого з розслідування кримінальних правопорушень.

3. Мета та задачі дослідження

Метою даної публікації є з'ясування можливості та доцільності використання діяльнісного підходу в якості методологічної основи дослідження здійснюваного слідчим розслідування кримінальних правопорушень. Завданнями дослідження є розв'язання проблем, що виникають під час використання діяльнісного підходу у криміналістичному вченні про організацію розслідування кримінальних правопорушень.

4. Аналіз літератури

В останні десятиліття «діяльнісний підхід» використано в десятках дисертаційних та монографічних досліджень, статтях та тезах вітчизняних науковців-криміналістів. У даному аспекті згадаємо публікації В. П. Бахіна [1], С. В. Євдокіменко [2], Н. С. Карпова [3], В. С. Кузьмічова [4], О. І. Оржинської [5], В. О. Сакало [6], А. В. Старушкевича [7; 8], В. М. Стратонова [9], В. В. Тіщенка [10], А. В. Хірсіна [11] та інших вчених. Однак в їх публікаціях розглянуті в основному об'єкти криміналістичного дослідження (злочинна діяльність, слідча діяльність, корисливо-насильницька організована злочинна діяльність тощо) з позицій діяльнісного підходу і не приділено уваги методологічним питанням використання діяльнісного підходу в ході криміналістичного пізнання.

5. Методи досліджень

Використано методи спостереження, порівняння, абстрагування, аналіз, синтез, моделювання тощо.

6. Результати досліджень

Поняття «діяльність». Тлумачні словники української мови пропонують розуміти «діяльність» як застосування своєї праці до чого-небудь; функціонування, діяння органів; прояв сили, енергії чого-небудь [12, с. 311]. Схоже тлумачення терміну «діяльність» дається і в словниках, що вийшли в останні десятиліття [13, с. 306; 14, с. 284].

Виникнення «вчення про діяльність» як актуалізацію можливого пов'язують із Аристотелем. У працях німецьких філософів Фіхте та Гегеля це вчення було систематизовано і розглядалося як єдність «теорії» та «практики». У подальшому розробленням питань діяльності займалися «марксистські школи», в яких акцент було перенесено на значенні «суспільної діяльності» та визначальну роль «праці» [15, с. 164].

Діяльність розглядається в енциклопедичних виданнях як «спосіб буття людини у світі», здатність її «вносити у дійсність певні зміни».

Тобто здатність людини, чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. Причому такі зміни можуть стосуватися речового та енергетичного статусу об'єктів або їх інформаційного потенціалу. Діяльності притаманні – трансформація «зовнішнього у внутрішнє», єдність «опредметнення та розпредметнення» певних смислів, що задають параметри її здійснення.

Діяльність у філософському розумінні пов'язується із цілепокладанням людини та цілереалізацією. Різновидом діяльності визначено «працю» (в окремих ситуаціях «гру»), а загальним значенням цих різновидів – «творчість».

Складовими діяльності визначають: а) суб'єкта з його потребами; б) мету, відповідно до якої перетворюється предмет; в) об'єкт, на який спрямовано діяльність; г) предмет, який «перетворюється» у процесі здійснення діяльності.

В ході здійснення діяльності суб'єктом (людиною або групою людей) задовольняються його потреби. В процесі здійснення діяльності змінюється її предмет (універсально це «природа» та «суспільство»), загальним її наслідком є олюдинена природа. Усі ці перетворення здійснюються з допомогою знарядь, якими є знаряддя праці, що створені людьми – техніка і технологія.

Усі ці складники діяльності, під час мислення та практичної діяльності людини, розчленовуються на два види: 1) ідеальний; 2) матеріальний. Сама діяльність є їх взаємоперетворенням, тобто має «двоїсту природу».

З одного боку суб'єкт має справу з наявним об'єктом, і орієнтуючись на нього, створює його ідеальний образ – теоретичне ставлення до світу. З другого боку – людиною створюється «ідеальний образ бажаного», відповідно до якого й перетворюється предмет (тобто це практичне ставлення до світу).

У даному випадку «теорія і практика» взаємозумовлюють одна одну, і все ж провідною у цьому процесі є саме «практика». У життєвій діяльності людини «теорія» та «практика» завжди опосередковані одна одною але у різних формах [16, с. 389].

Варто зазначити, що у філософії сформовано навіть окремий методологічний підхід – «діяльнісний підхід», який долає колізію «об'єктивного та суб'єктивного», «ідеального та матеріального», характеризується «цільовими програмами функціонування» [15, с. 164]. У психології цей підхід було сформовано та плідно використано радянськими психологами Л. С. Вигодським, С. Л. Рубінштейном та О. М. Леонтьєвим [15, с. 534-535].

Отже, термін «діяльність» тлумачиться у словникових виданнях як «застосування своєї праці до чого-небудь», прояв «енергії чого-небудь». Вчення про діяльність було

започатковано як «актуалізація можливого», систематизовано як єдність «теорії» та «практики», згодом перенесено на «суспільну діяльність» та «працю».

Сформований на основі такого розуміння «діяльності» методологічний підхід, який у філософії та психології отримав назву «діяльнісний підхід» під час пізнання долає колізію «об'єктивного та суб'єктивного», «ідеального та матеріального», характеризується «цільовими програмами функціонування».

Універсальними складовими діяльності визначені: суб'єкт, з його потребами; мета, відповідно до якої перетворюється предмет; об'єкт, на який спрямовано діяльність; предмет, який «перетворюється» у процесі здійснення діяльності.

При цьому усі ці перетворення здійснюються за допомогою знарядь, якими є знаряддя праці, що створені людьми – техніка і технологія.

Усі ці складники діяльності, під час мислення та практичної діяльності людини, розчленовуються на два види: ідеальний та матеріальний. Сама діяльність є їх взаємоперетворенням, тобто має «двоїсту природу».

З одного боку, в ході здійснення діяльності «суб'єкт» має справу з наявним «об'єктом», і орієнтуючись на нього, створює його ідеальний образ – теоретичне ставлення до світу. З другого боку – людиною створюється «ідеальний образ бажаного», відповідно до якого й перетворюється предмет (тобто це практичне ставлення до світу).

Діяльнісний підхід як методологічна основа пізнання. У вітчизняній науці поняття «діяльність» інколи відіграє основоположну, центральну, методологічну роль під час вивчення закономірностей розвитку досліджуваних наукою об'єктів. Напрямок методологічного використання «структури діяльності» під час вивчення об'єктів дослідження, отримав в науці назву «діяльнісного підходу».

У сучасній науці виділяють різноманітні форми і види «діяльності»: матеріальну і духовну, зовнішню і внутрішню, безпосередню і опосередковану, довільну і мимовільну, творчу і репродуктивну, індивідуальну і колективну. Крім того, розрізняють ігрову, навчальну, трудову, художню, спортивну діяльність. Розподіляють її на виконавську і пізнавальну тощо.

На даний час теоретичні положення «діяльнісного підходу» містять такі основні положення.

Поняття «діяльність» співвідноситься з поняттям «людська активність» як вид з родом. Це означає, що крім діяльності, людському індивідові властиві також інші види активності [17, с. 5].

Вважається, що категорія діяльності може відноситися тільки до людини. Відзначаючи якісну відмінність людської діяльності від поведінки тварин, К. Маркс писав: «Наприкінці процесу праці одержують результат, який вже на початку цього процесу був у людській уяві, тобто в ідеалі. Людина не лише змінює форму того, що дано їй природою; вона досягає разом із тим своєї свідомої мети, яка як закон визначає характер і спосіб її дій і котрій вона повинна підпорядкувати свою волю» [18, с. 189]. Такими властивостями не володіють жодні живі істоти, жодні найрозумніші комп'ютери [17, с. 5-6].

Справедливою є думка, що омріяна людиною мета практично ніколи не досягається однією лише дією. Діяльність розвивається як система послідовно проведених дій, кожна з яких вирішує власне завдання і має свою мету.

Систематизація діяльності обумовлюється загальною для всіх складових її програмою дій, мотивів та планів. Кожна нова дія планується з урахуванням виконаного і запланованого. Таким чином, людська діяльність є спровокованою єдиним мотивом (поєднанням мотивів) у систему усвідомлених, підпорядкованих програмі дій, спрямованих на зміну та перетворення навколишнього світу, а також самої особи – суб'єкту діяльності. Діяльність є основним видом людської активності, але не єдиним. Вона поєднується з імпульсивною та звичною поведінкою.

Варто погодитися, з думкою щодо співвідношення «діяльності» і «поведінки» людини. Поведінка може бути діяльністю, але може і не мати ознак діяльності (наприклад, акт

імпульсивного самопожертвування або хуліганська витівка п'яної людини). З іншого боку, не кожна діяльність набуває морального змісту, і отже, не завжди є поведінкою. Поняття «поведінки» та «діяльності» не співвідносяться, і жодне з них не поглинає інше. Вони співвідносяться лише як перехресні поняття [17, с. 6].

Діяльність характеризує буття людини. Вона пов'язується з наявністю у неї свідомості, людина розуміється як частина буття, яка усвідомлює, охоплює це буття, проникає до нього, охоплює його як цілісність. Споглядальність людини щодо буття не повинна розумітися як пасивність, бездіяльність. Таке споглядання є дієвим, пізнавальним відношенням (Рубінштейн С. Л., 1997 р.).

Діяльність є певною формою прояву людської активності, адже навіть сам термін «діяльність», у широкому розумінні, трактують не інакше як «активність». У психології, під час опису буття людини у світі, використовують терміни «свідомість» і «діяльність», при цьому «свідомість» розуміється не просто як певна сукупність знань людини про світ, а «діяльність» лише як певна наукова пояснювальна категорія. З філософської і психологічної точок зору «діяльність» це завжди відношення людини до світу, вона є цілеспрямованою і свідомою. Формами такого відношення до дійсності є практична, пізнавальна та інша діяльності.

«Діяльність» стала базовою категорією для різних природничих і соціальних наук. Наприклад, у психології її визначають не інакше як «вихідною» і «найважливішою». Діяльність у психології і філософії вживається поряд з такими термінами як «відображення», «особистість», «спілкування». А категорії, як відомо, є певним «знаряддям», яке дозволяє обробляти досліджувані наукою явища і об'єкти, пояснювати їх.

Категорія «діяльність» тісно пов'язується із базовими категоріями філософії і психології. Зокрема, категорія «діяльність» тісно пов'язана із психічним відображенням. Вважається, що психічне відображення породжується не інакше як в процесі «практичної діяльності». Крім того, у відриві від «діяльності» не можливо зрозуміти генезу і функціонування психічного відображення.

Психічний образ у психології вважається продуктом життєвих, практичних зв'язків і відношень суб'єкта діяльності із предметним світом.

Рефлексивна функція вважається основною функцією свідомості, вона є відображувальною, регулятивно-оціночною, породжує творчість і креативність.

І у філософії «свідомість» і «діяльність» нерозривно пов'язуються. При цьому часто цитується К. Маркс: «Що таке життя, якщо воно не є діяльністю?» [19, с. 564]. Але далі у К. Маркса зазначається: «Людина ж робить свою життєдіяльність предметом своєї волі і своєї свідомості. Її життєдіяльність свідомо...». Лише свідомі, цілеспрямовані, вольові прояви життєдіяльності (активності) можуть претендувати на роль людської діяльності [17, с. 5].

Категорія «особистості» (суб'єкта) і категорія «діяльності» у філософії і психології також взаємопов'язуються. Суб'єкт як «особистість» вважається продуктом суспільно-історичного, а у психології і онтогенетичного розвитку, ці якості вважаються соціальними і виникають по мірі існування людини у світі. При цьому «діяльність» у психології вважається основою формування «особистості». Особистість не передуює діяльності, а вона нею породжується, є її продуктом.

У зв'язку із цим, особистість вважають суб'єктом стійкої системи соціальних відношень, що реалізуються у «діяльності» і «спілкуванні».

Для особистості важливим є «життєдіяльність інших людей», з якою вона пов'язана.

Діяльність пов'язується із «спілкуванням», тому поряд із свідомою, соціальною сутністю людини виявляють її реально-практичні зв'язки з іншими людьми. Виділяючи основні функції «спілкування» у «діяльності», варто відмітити, що «спілкування» є перехідною формою «діяльності», коли остання трансформується до колективної і індивідуальної; «спілкування» завжди включається до колективної діяльності. Крім того, у психології вважається, що саме «спілкування» є окремим видом «людської діяльності» (Ломов Б. Ф., 1999 р.).

Категорія «діяльності» тісно пов'язується із «свідомістю» людини. Адже в психології вважається, що «діяльність» суб'єкта, як внутрішня так і зовнішня, регулюється психічним відображенням реальності – об'єктно-предметним і продуктивним.

Отже, можемо підвести підсумок, що «діяльність» носить методологічну функцію, адже вона є певним пояснювальним принципом – універсальною основою людського світу. «Діяльність» є предметом наукового вивчення – її можна розчленувати, відтворити в теорії певної дисципліни (філософії, психології, соціології, криміналістиці, педагогіці, теорії оперативного-розшукової діяльності тощо).

В останній час, вона все частіше стає предметом організації, управління – організується в систему функціонування, розвитку. І що важливо, є предметом проектування, тобто за її допомогою виявляються і розробляються способи і умови реалізації певних (нових) видів діяльності.

Для нас важливо, що категорія «діяльності» і сьогодні залишається важливим пояснювальним принципом і предметом дослідження в науці.

Діяльність з розслідування як центральний об'єкт криміналістичних досліджень. Загальновідомо, що безпосередньою метою конкретною галузі науки є з'ясування, опис, пояснення і передбачення, на основі пізнання, закономірностей проявів певних процесів, взаємодії і сутності відповідних явищ дійсності, що складають зміст предметам її дослідження. Для досягнення цієї мети наука використовує специфічний, обумовлений особливостями об'єкта вивчення набір методів і засобів пізнання, які утворюють її методологічний арсенал.

Ступінь пізнання об'єкта кожної науки залежить від стану методології наукового дослідження, від того, які методи і засоби пізнавальної діяльності використовувалися [20, с. 7].

Справедливо вважається, що визначення об'єкта дослідження належить до найбільш важливих напрямів криміналістичної доктрини. Стан сформованості наукової парадигми щодо об'єкта, усталеність поглядів науковців на цю проблематику, відображають сучасний стан розвитку самої науки криміналістики, можливість реалізації її функцій і завдань, а отже обумовлюють потребу в активізації досліджень зазначеної проблематики.

Науковці, що досліджують криміналістичну методологію в цілому, однозначні у тому, що об'єктом науки криміналістики є виокремлена частина явленого світу на яку спрямоване наукове пізнання в межах криміналістики (конкретної науки), при цьому пропонують різні варіанти визначення об'єкта [21, с. 44-45].

В ході дослідження окремих питань криміналістики, її об'єктом визнавалася «злочинна діяльність» [1, с. 13]; «протиправні суспільні відносини з їх наслідками» [22, с. 130] тощо.

Однак, здійснений В. А. Журавелем, М. В. Даньшеним та іншими науковцями ґрунтовний аналіз питання щодо складових об'єкта криміналістики показує, що він є єдністю хоча й протилежних, антагоністичних, але взаємодіючих складових: з одного боку, це «злочинна діяльність», з протилежного – «діяльність з протидії, запобігання злочинності», тобто пропонується двоєдиний об'єкт пізнання: 1) «злочинна діяльність (поведінка)», яка знаходить свою реалізацію у механізмі злочину і відображається у джерелах інформації (матеріальних і ідеальних слідах); 2) «діяльність з виявлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень» [21, с. 51; 23, с. 304].

У вітчизняній криміналістичній науці «діяльність з розслідування» вважається центральним об'єктом криміналістичних досліджень. При цьому науковці зазначають, що «розслідування» є складною системною діяльністю, що здійснюється належним суб'єктом у взаємодії з іншими офіційними особами у рамках кримінального процесуального закону і спрямована на розкриття злочинів та притягнення до відповідальності усіх винних осіб.

«Злочин» і «його розслідування» як об'єкти криміналістики пропонується сприймати і досліджувати як системи діяльності (дій), що мають різну спрямованість, суперечні інтереси і протилежні завдання, що й детермінує умови їхнього функціонування і взаємодії.

Криміналістика як наука досліджує не лише «злочинну діяльність», а поряд з нею «діяльність з розслідування злочинів», але й особливості їх взаємозв'язку та утворення відповідної «криміналістично значущої інформації».

При цьому вважається, що саме «діяльнісний підхід» є основою дослідження предметно-об'єктної сфери криміналістики та дозволяє проаналізувати зв'язки між окремими фактами і явищами, простежити закономірності не лише «злочинної діяльності», але й «діяльності з розслідування злочинів» [24, с. 9-11].

На нашу думку, не цілком послідовною, у даному питанні, є думка Н. І. Клименко, яка зазначала, що поняття «об'єкт криміналістики» має суттєве значення для уточнення предмета криміналістики. При цьому, на її думку, область дійсності, яка вивчається криміналістикою, теоретичним мисленням роздвоюється на протилежні сторони: злочинність як об'єкт практичної діяльності і правоохоронні органи в їх діяльності, спрямовані на цей об'єкт. При цьому, правоохоронні органи не лише викорінюють злочинність, але й одночасно пізнають її. І це практичне пізнання, здійснюване правоохоронними органами і використовуване для розроблення засобів боротьби зі злочинністю, включається до предмету вивчення науки кримінального процесу і криміналістики. А далі Н. І. Клименко стверджувала, що криміналістика як наука має лише один об'єкт пізнання – вчинювані злочини. Тому, на її думку, допускають неточність ті вчені, які розрізняють у криміналістиці два об'єкти. І на її погляд «не проведено суттєвої різниці між гносеологічним і соціологічними аспектами науки криміналістики», тому об'єкт пізнання у криміналістиці лише один – це «злочинна діяльність». При цьому Н. І. Клименко вважала, що практична криміналістична діяльність – це не об'єкт науки криміналістики, а діяльність суб'єктів криміналістичного практичного пізнання, що «вивчається криміналістикою». І далі – «практична криміналістична діяльність – це інший бік предмета криміналістики у вигляді дій суб'єкта, спрямований на об'єкт» [20, с. 12-13].

Схожа позиція висловлена Н. І. Клименко і в її дисертаційному дослідженні: «Криміналістика як наука має лише один об'єкт пізнання – вчиняємі злочини. Тому, як уявляється, допускають неточність ті науковці, які розрізняють у криміналістиці два об'єкти: з одного боку – поведінку злочинця (злочинна діяльність), а з іншого – діяльність слідчого і інших криміналістів як об'єкт її вивчення [25, с. 10].

Вважаємо, що недостатньо обґрунтований підхід Н. І. Клименко до вирішення цього питання, полягає у такому: 1) криміналістика вивчає не просто злочинність як таку, а саме «злочинну діяльність»; 2) метою вивчення «злочинної діяльності» є удосконалення «засобів та методів» розкриття та розслідування злочинів, а володіють такими «засобами та методами» суб'єкти діяльності з розкриття і розслідування злочинів; 3) такі «засоби» розслідування як версерування, планування розслідування, тактичні операції, тактичні комбінації тощо не вивчають злочинність і не є «засобами» злочинної діяльності, вони є «засобами» саме суб'єктів розслідування кримінальних правопорушень; 4) якщо прийняти аргумент, що «засоби» суб'єктів розслідування кримінальних правопорушень не вивчаються криміналістикою, тоді виникає логічне запитання, а об'єктами дослідження якої науки вони є? Хто має розробляти криміналістичні рекомендації спрямовані на їх удосконалення? Відповідь однозначна – лише наука криміналістика. А отже об'єктом її дослідження вони і являються. Крім того, «організаційні» і «криміналістичні» аспекти діяльності суб'єктів розслідування кримінальних правопорушень не є об'єктом дослідження жодної відомої правової науки, зокрема й кримінального процесу чи, наприклад, кримінології. А щодо окремих аспектів криміналістичного пізнання, яке здійснюють у межах своєї діяльності суб'єкти розслідування кримінальних правопорушень, то це досить вузьке розуміння їх діяльності, лише один її аспект.

Вітчизні науковці справедливо зазначають, коли йдеться про другу складову двоелементної структури об'єкта криміналістики, то мається на увазі передусім діяльність таких суб'єктів, як слідчі, детективи, спеціалісти, експерти в плані проведення

криміналістичних експертиз, прокурори в аспекті можливості особистого проведення окремих слідчих (розшукових) та процесуальних дій у порядку п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України та співробітники оперативних підрозділів при здійсненні за дорученням слідчого негласних слідчих (розшукових) дій [21, с. 53].

Використання у криміналістиці «діяльнісного підходу», поряд із системним та функціональним, визнається ефективним не лише під час дослідження «злочинної діяльності», але й «діяльності з розслідування злочинів», що дозволяє підвищити ефективність криміналістичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію розслідування злочинів в цілому, а також окремих категорій (видів і груп) злочинів [26, с. 11].

Отже, визначення об'єкта науки є важливим напрямом криміналістичної доктрини. Об'єктом науки криміналістики є виокремлена частина явленого світу на яку спрямоване наукове пізнання в межах криміналістики як конкретної науки. Аналіз поглядів науковців на об'єкт криміналістики показує, що він є єдністю хоча й протилежних, антагоністичних, але взаємодіючих складових: з одного боку, це «злочинна діяльність», з протилежного – «діяльність з протидії, запобігання злочинності», тобто пропонується двоєдиний об'єкт пізнання: 1) «злочинна діяльність», яка знаходить свою реалізацію у механізмі злочину і відображається у джерелах інформації (матеріальних і ідеальних слідах); 2) «діяльність з виявлення, розслідування та попередження кримінальних правопорушень».

У вітчизняній криміналістичній науці «діяльність з розслідування кримінальних правопорушень» вважається центральним об'єктом криміналістичних досліджень. Вона є складною системною діяльністю, що здійснюється належним суб'єктом у взаємодії з іншими офіційними особами у рамках кримінального процесуального закону і спрямована на розкриття злочинів та притягнення до відповідальності усіх винних осіб.

Діяльнісний підхід у системі методів науки криміналістики. Для зручності сприйняття структура будь-якої науки подається різними схемами, які зазвичай, містять такі компоненти: основи, теорії, закони, закономірності, принципи і правила, поступати, категорії, поняття і терміни, методи, гіпотези та ідеї, факти тощо. Методи науки, дають їй можливість вибудовувати якісно нове інтегративне знання, а отже постійно збагачуватися і удосконалюватися.

У сучасні філософії науки поширена думка, що пізнавальне і аксеологічне освоєння людиною світу, можливе лише шляхом урегулювання цього процесу за допомогою певних норм, правил, методів та прийомів. Тому сучасна філософська методологія пізнання є важливим розділом теорії науки, вона займається виявленням основних принципів цієї сфери знань, розробленням норм, правил і методів (прийомів) пізнання. Що є вкрай необхідним для позбавлення наукового пізнання застарілих і запровадження нових методів, які відповідають сучасному рівню освоєння світу.

Поряд із методами науки, у криміналістиці пізнання здійснюється шляхом використання й інших пізнавальних процедур – методологічних підходів: системного, аксіологічного, синергетичного, хронологічного, прогностичного, діяльнісного тощо.

У криміналістиці існує думка, яку свого часу поділяв В. К. Лисиченко, що недоцільно розрізняти методи науки криміналістики та методи судово-слідчого пізнання, так як це веде до протипоставлення наукового пізнання і практики, яка складає його основу, мету і критерій істини. Методи науки обумовлюються предметом пізнання. Їх призначення і специфіка застосування може бути розкрита лише за умови коли самі методи, що розуміються як спосіб підходу до вивчаемого предмета, розглядаються у нерозривному зв'язку з практичною діяльністю, її потребами [27, с. 73].

Діяльнісний підхід можна віднести до типу загальнонаукових підходів. Такий пізнавальний підхід, на відміну від метода, який конкретно характеризує дослідницьку процедуру, задає лише загальне уявлення про об'єкт, визначає стратегію та напрям дослідження. Крім цього, на відміну від наукового методу, діяльнісний підхід володіє певною гнучкістю, що відображає об'єктивну діалектику дійсності, а це у свою чергу, проявляється у

можливості використання різноманітних наукових методів при збереженні загальної орієнтації дослідження, що задається підходом, а також у взаємопересіченні, взаємовикористанні різноманітних підходів у науковому пізнанні. Діяльнісний підхід у криміналістиці часто використовується у поєднанні із алгоритмічним, ймовірнісним, функціональним і інформаційним.

Ще на початку 70-х років минулого століття, діяльнісний підхід став підставою нової наукової концепції, згідно якої об'єктом дослідження криміналістики стала діяльність: з одного боку, – злочинна, з іншого – діяльність з розкриття, розслідування та попередження злочинів.

Дана концепція позначилася на трансформації наукових поглядів щодо об'єктно-предметної сфери криміналістики, формування її понятійного апарату [21, с. 140].

У подальших криміналістичних публікаціях поряд із термінами «злочинна діяльність» почали часто вживати термін «криміналістична діяльність», а саму криміналістику розглядати не як «науку» чи «навчальну дисципліну», а як певний вид «практичної діяльності».

Так, ще у 70-х роках минулого століття В. Г. Гончаренко виділяв «діяльність слідчого», «діяльність експерта (експертну діяльність)», «діяльність спеціаліста», а також окремо «діяльність по розслідуванню і запобіганню злочинів», «діяльність по виявленню, збиранню, фіксації і дослідженню доказів» [28, с. 5, 14, 22, 25, 30, 33, 172].

Згодом, В. П. Бахін звертав увагу на необхідність вивчення «злочинної діяльності», зокрема її «криміналістичних (слідознавчих в широкому розумінні)» аспектів, як спеціального виду людської діяльності, а також «слідчої діяльності» (практики) [29, с. 15].

Ще в кінці минулого століття М. В. Салтевський плідно використовував «діяльнісний підхід» у своїх наукових пошуках. Так за допомогою цього методологічного підходу він досліджував: «діяльність злочинця», «підготовчу діяльність» до злочину, «діяльність слідчого», «розумову діяльність слідчого», «предметно-перетворювальну діяльність» щодо збирання та дослідження криміналістичної інформації, «злочинну діяльність», «експертну діяльність» [30, с. 6, 12, 15, 37, 50].

На його думку, використання «діяльнісного підходу» у криміналістиці означає дослідження об'єктів, явищ та подій в аспекті специфіки діяльності суб'єкта злочину. Він вважав, що криміналістика не досліджує «правову сторону» дій злочинця, вона вивчає його «динамічний (поведінковий бік)», тобто як і якими саме засобами, він досяг поставленої мети. При цьому діяльність суб'єкта злочину відображається в матеріальному середовищі у вигляді матеріальних та ідеальних слідів-відображень.

На думку науковця «діяльнісний підхід» інтегрує різні засоби і методи, спрямовує їх на пізнання характеру взаємодії суб'єкта з матеріальним середовищем, унаслідок якої і виникають сліди злочину.

Діяльність М. В. Салтевський розглядав як акт зовнішнього впливу суб'єкта на матеріальне середовище, явище, подію, особисті та суспільні відносини. Такий вплив має цілеспрямований характер і являє собою систему послідовних динамічних взаємодій її елементів. Науковець дотримувався думки, що структура будь-якої діяльності складається з чотирьох основних елементів: «суб'єкт – знаряддя праці – предмет праці – продукт праці» [30, с. 37-38].

Щодо «слідчої діяльності», то М. В. Салтевський вважав її «пізнавально-знарядчевою», через використання «науково-технічних», «техніко-криміналістичних» та інших подібних засобів [30, с. 64]. Зокрема він писав, що «оперативно-розшукова діяльність, як і будь-яка діяльність взагалі, є знарядчевою і здійснюється через систему засобів та методів впливу на об'єкт, що пізнається. Знаряддям праці у цій діяльності є технічний інструментар, тобто техніка, за допомогою якої слідчий та дізнавач (співробітник оперативного підрозділу) виявляють джерела інформації, документують та фіксують її [30, с. 73]. І далі – «за сучасних умов, діяльність співробітників правоохоронних органів усе більше пов'язана із застосуванням технічних засобів» [30, с. 89].

Розкриваючи зміст поняття «розслідування злочинів», М. В. Салтевський зазначав, що це специфічна пізнавальна діяльність уповноважених на те органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури та суду по збиранню, дослідженню та використанню інформації, яка збереглася в ідеальних та матеріальних відображеннях вчиненого злочину. Вони вилучають інформацію з джерел, причинно пов'язаних із розслідуванням злочину, та оперують нею для встановлення або спростування обставин, що підлягають доказуванню [30, с. 103].

При цьому «розслідування злочину» є складною кримінально-процесуальною діяльністю різних суб'єктів, які збирають доказову інформацію і використовують її в доказуванні у кримінальній справі. У розслідуванні злочинів як інтегративній діяльності виділяються й інші, на його думку: «збирання доказів – це зняряддева діяльність, що включає застосування органолептичних, технічних засобів та спеціальних знань» [30, с. 107].

Структура «людської діяльності», наприклад, вдало використана М. В. Салтевським для класифікації слідів злочину: «люди (суб'єкти)», «засоби вчинення злочину», «матеріальне середовище» [30, с. 120-121].

І. І. Когутич в основі предмета і об'єкта криміналістики пропонує вивчати «злочину діяльність» і «діяльність слідчого та судового дослідження» [31, с. 44], окремо розрізняє «діяльність з виявлення, розслідування і попередження злочинів та судового розгляду кримінальних справ» [31, с. 71] і навіть «криміналістично-діяльнісний процес» [31, с. 91].

На сучасному етапі розвитку науки криміналістики «діяльнісний підхід» плідно використав М. В. Даньшин. Досліджуючи місце криміналістики у системі юридичних наук він зазначив, що «професійна діяльність» слідчого, начальника слідчого органу, прокурора, експерта, слідчого судді неможлива без використання засобів, прийомів і рекомендацій криміналістики, особливо якщо врахувати, що з кожним роком злочини стають дедалі більш витонченими та професійними [32, с. 1]. Науковець дослідив об'єкт криміналістики, і дійшов висновку, що ним «виступають два взаємно пов'язані види людської діяльності (негативна і позитивна)», зокрема «злочинна діяльність – діяльність з виявлення, розслідування і попередження злочинів» [32, с. 6-7]. Крім цього, М. В. Даньшин окремо виділив та дослідив «криміналістичну діяльність» – як «діяльність уповноважених суб'єктів, яка спрямована на оптимізацію процесу протидії злочинності під час кримінального провадження та профілактики злочинів». На думку науковця «криміналістична діяльність» є елементом «правоохоронної і судової діяльності», вона має правову природу, що обумовлена тісним і безперервним взаємозв'язком з іншими правовими науками, що мають функціональне призначення впливу на злочинність [32, с. 10]. Тому, ним окремо, більш широко досліджено «діяльність учасників кримінального процесу, наділених владними повноваженнями, як один з об'єктів наукових досліджень у криміналістиці» та зазначено, що другим елементом, попри «злочинної діяльності», складного об'єкта криміналістики, є діяльність з виявлення, розслідування і попередження злочинів. Крім того, М. В. Даньшин пропонує окремо розрізняти такі різновиди діяльності як: «діяльність з виявлення та розслідування злочинів», «оперативно-розшукова діяльність», «експертно-криміналістична діяльність», «криміналістична профілактична діяльність», «судова діяльність» [32, с. 16].

Цілком погоджуємося з обґрунтованою думкою М. В. Даньшина, що криміналістика покликана «оптимізувати» вище зазначені види діяльності [32, с. 27].

7. Перспективи подальшого розвитку досліджень

Важливо й далі поглиблювати вивчення можливостей використання діяльнісного підходу у криміналістичному вченні про організацію розслідування кримінальних правопорушень. Перспективним бачиться діяльнісний аналіз окремих складових організації розслідування кримінальних правопорушень, зокрема їх виявлення, розкриття та безпосередньо розслідування. Поряд з цим, перспективним є діяльнісний аналіз «організаційних заходів»,

«організаційних засобів», «організаційних дій», «організаційних рішень» слідчого. А також розроблення проблем впливу виниклої слідчої ситуації на організаційні дії слідчого та цілеспрямованого формування ним слідчих ситуацій з метою ухвалення оптимальних тактичних і організаційних рішень.

8. Висновки

Отже, «діяльнісний підхід», поряд із методами науки криміналістики, а також іншими методологічними підходами (інформаційним, системним, синергетичним, прогностичним тощо) плідно використовується сучасними науковцями з метою дослідження об'єктів криміналістичної науки, удосконалення, оптимізації сучасної практики з виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

Об'єктами наукового дослідження криміналістичної науки загально визнано два основні: «злочинна діяльність» і «діяльність з виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень». Поряд з цим, окремо плідно досліджують диференційовані види «криміналістичної діяльності», зокрема: «слідча діяльність», «експертна діяльність», «судова діяльність», «оперативно-розшукова діяльність» та ін.

Використання у криміналістиці «діяльнісного підходу», поряд з іншими підходами та методами, дає можливість науці отримувати якісно нове інтегративне знання, а отже постійно збагачувати та вдосконалювати її, зокрема, на нашу думку, буде плідним й у дослідженні організаційних основ діяльності слідчого з розслідування кримінальних правопорушень.

Список літератури:

- 1) Бахин В. П., Карпов Н. С. (1999). Преступная деятельность как объект криминалистического изучения: лекция. Киев, 1999, 22.
- 2) Євдокіменко С. В. (2001). Злочинна діяльність: поняття, сутність та криміналістичні аспекти боротьби з нею. Київ, 19.
- 3) Карпов Н. С. (2008). Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності. Київ, 32.
- 4) Кузьмічов В. С. (1996). Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення. Київ, 36.
- 5) Оржинська Е. І. (2015). Метод криміналістичного аналізу злочину та злочинної діяльності. Київ, 20.
- 6) Сакало В. О. (2002). Тактика злочинної діяльності. Київ, 19.
- 7) Старушкевич А. В. (2018). Діяльнісний підхід у криміналістиці. Теорія та практика судово-експертної діяльності: матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті З. С. Меленевської (м. Київ, 28 лютого 2018 р.). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 156-159.
- 8) Starushkevych A., Hrebenyuk A., Fedchyshyna V., Stasiuk L., Bandura I., Holovko O. (2024). Criminal activity: concept and content. AD ALTA: journal of interdisciplinary research. № 14/02-XLIII, 148-152. URL: <https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140243/PDF/140243.pdf> (дата звернення: 15.09.2024).
- 9) Стратонов В. М. (2010). Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого. Харків, 34.
- 10) Тищенко В. В. (2003). Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів. Харків, 34.
- 11) Хірсін А. В. (2006). Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності. Київ, 19.
- 12) Білодід І. К. (1971). Словник української мови. Київ: вид-во «Наукова думка». Т. 2, 550.
- 13) Бусел В. Т. (2005). Великий тлумачний словник української мови. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 1728.

- 14) Русанівський В. М. (2013). Словник української мови. Київ: Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Т. 4, 1007.
- 15) Шинкарук В. І. (2002). Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 742.
- 16) Бажан М. П. (1979). Українська радянська енциклопедія. Київ: Головна редакція УРЕ. Т. 3, 551.
- 17) Зелінський А. Ф., Коржанський М. Й. (1998). Корислива злочинна діяльність. Київ: Генеза, 144.
- 18) Маркс К., Энгельс Ф. (1960). Соч. 2-е изд. Т. 23, 907.
- 19) Маркс К. Из ранних произведений (1956) / сост.: В. К. Брушлинский, Б. А. Крылов, В. М. Познер и др., 689.
- 20) Клименко Н. И. (1997). Криминалистика как наука: монография. Киев: НВТ «Правник», 83.
- 21) Журавель В. А. (2021). Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 448.
- 22) Стратонов В. М. (2014). Деякі теоретичні проблеми сучасної криміналістичної науки. Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика: 10 (позачерг.) міжнар. наук.-практ. конференція: у 2-х ч. Харків: Апостіль. Ч. 1, 128-133.
- 23) Даньшин М. В. (2013). Криміналістика ХХІ століття: місце у системі наукового знання: монографія. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 480.
- 24) Тищенко В. В., Барцицька А. А., Ващук О. П., Гресь Ю. О. (2016). Теоретичні та практичні проблеми методики і тактики розслідування злочинів: навчально-методичний посібник. Одеса: Юридична література, 120.
- 25) Клименко Н. И. (1993). Криминалистические знания: природа, структура, оптимизация использования. Киев, 40.
- 26) Тищенко В. В., Ващук О. П., Гресь Ю. О. та ін. (2019). Методика і тактика розслідування злочинів: навчально-методичний посібник. Одеса: Юридична література, 108.
- 27) Лисиченко В. К. (1979). Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике: учебное пособие. Киев: Изда-во при КГУ «Вища школа», 88.
- 28) Гончаренко В. Г. (1972). Науково-технічні засоби в роботі слідчого. Київ: Видавництво Київського університету, 207.
- 29) Бахин В. П. (1999). Предмет науки криминалистики: лекція. Киев, 22.
- 30) Салтевський М. В. (1999). Криміналістика: підручник: у 2-х ч. Харків: Консум, Основа, Ч. 1, 416.
- 31) Когутич І. І. (2016). Проблеми методології криміналістики та інших її складових частин: навчальний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 220.
- 32) Даньшин М. В. (2014). Місце криміналістики у системі юридичних наук. Харків, 39.

Methodology of the study of the organizational foundations of the activity of the investigator in the investigation of criminal offenses

Andrii Zhukov

The main unit of detectives of the Bureau of Economic Security of Ukraine, Kyiv, Ukraine

---

Abstract: The purpose of the publication is to clarify the possibility and expediency of using the "activity approach" as a methodological basis for the investigation of criminal offenses carried out by the investigator. It has been proven that in domestic science the concept of "activity" sometimes plays a fundamental, central, methodological role when studying the patterns of development of scientific objects. The direction of methodological use of the "structure of activity" during the study of research objects has received the name "activity approach" in science. It is concluded that "activity" has become a basic category for various natural and social sciences. For example, in psychology, it is

defined as "outgoing" and "most important". Activity in psychology and philosophy is used along with such terms as "reflection", "personality", "communication". And categories, as you know, are a certain "tool" that allows you to process the phenomena and objects studied by science, to explain them. The category "activity" is closely related to the basic categories of philosophy and psychology. In particular, the category "activity" is closely related to mental reflection. It is believed that mental reflection is generated in no other way than in the process of "practical activity". In addition, it is impossible to understand the genesis and functioning of mental reflection in isolation from "activity". Universal components of activity are defined as: the subject with its needs; the purpose according to which the object is transformed; the object to which the activity is directed; an object that "transforms" in the process of carrying out an activity. At the same time, all these transformations are carried out with the help of tools, which are tools of labor created by people – equipment and technology. All these components of activity, during human thinking and practical activity, are divided into two types: ideal and material. The activity itself is their mutual transformation, that is, it has a "dual nature". On the one hand, in the course of the activity, the "subject" deals with the existing "object" and, focusing on it, creates its ideal image - a theoretical attitude to the world. On the other hand, a person creates an "ideal image of the desired", according to which the object is transformed (that is, it is a practical attitude to the world). It was concluded that the "activity approach", along with the methods of forensic science, as well as other methodological approaches (informational, systemic, synergistic, prognostic, etc.) is fruitfully used by modern scientists for the purpose of researching the objects of forensic science, improving and optimizing modern practice of detection, disclosure, investigation and prevention of criminal offenses. The objects of scientific research of forensic science are generally recognized as two main ones: "criminal activity" and "activities for the detection, disclosure, investigation and prevention of criminal offenses." Along with this, differentiated types of "forensic activity", in particular: "investigative activity", "expert activity", "judicial activity", "operational investigative activity", etc., are fruitfully researched separately. The use of the "activity approach" in criminalistics, along with other approaches and methods, gives the science the opportunity to obtain qualitatively new integrative knowledge, and therefore to constantly enrich and improve it, in particular, in our opinion, it will also be fruitful in the study of the organizational foundations of the activity of the investigative investigator criminal offences.

Keywords: criminal investigation activity, activity approach in criminalistics, detective activity, system-activity approach, activity analysis, crime detection activity, crime detection activity, criminal activity, object of forensics research.
